

Sait Çetinođlu: Ermeni – Zaza/Alevi/Kızılbaş İlişkilerinde Tarihsel Bir Perspektif

Posted on 24/02/2016

Ermenilerin diğer Osmanlı toplumlarıyla olan ilişkileri aslında nüfus kayıtlarıyla tapu kayıtlarının karşılaştırılmasıyla çok net olarak ortaya çıkacaktır[i].

Bu karşılaştırma aynı zamanda Ermenilerin kurtarıma hikayelerinin de aynası olacaktır.[ii]

Bu durum, Ermeni Soykırımının yüz yıllık karanlığa gömülmesinin yanında, Pontos, Helen ve Asuri – Süryani soykırımlarından tarihsel coğrafyalarında yüz yıldır söz edilmemesi ve inkar edilmesinin anahtar unsurudur.

Sunumumuzun ilk bölümünde Ermenilerin tarihsel topraklarındaki durumu genel olarak ele alınacak, ikinci bölümde gerçeğe dair Kızılbaş ve Ermeni taraflarının tanıklıklarına yer verilecektir.

20.Yy. (Soykırım) ve öncesinde Batı Ermenistan'ın genel durumu

Fetih İslam'ın yayılmasının ana unsurudur- İslam'ın bu coğrafyada kurumlaşmasından itibaren Ermenilerin tarihsel topraklarında diğer unsurlarla olan ilişkileri artık asimetrik bir ilişkidir.

Bu olgu, Kürt toplulukları arasında olduğu kadar Zazalar arasında da değişiklik arz etmez. Ermenilerin Müslüman Zazalar ile Zazaların Alevi/Kızılbaş kesimleriyle olan ilişkilerinde nüans farkının olduğunu söylemek kolaylıkla mümkündür.

Bölgede Ermeniler için söylediklerimiz bölgede yaşayan Süryani, Elen, Pontos... gibi diğer Hristiyan halklar içinde aynen geçerlidir.

Ermeniler kendilerine dayatılan statüyü kabul ettikleri, itiraz etmedikleri ve kendilerine yüklenen mecburiyetleri (haraç) kabul etmeleri halinde bir sorun yoktur, "ilişki" sorunsuz devam eder. Kabul etmedikleri ya da itiraz durumunda Türkün, Kürdün, Alevi ya da Sünni olsun Zaza'nın... bir farkı yoktur[iii].

Hristiyan ve Yahudi toplumları için bir lütuf olarak kabul edilen Millet sistemi, nizamnameler, Ermeni milli anayasası, Tanzimat ve ıslahat Üsküdar'dan öteye gidememiş. Ermeniler tarihsel topraklarında korunmasız bir durumla yüz yüze kalmışlardır.

Çoğunlukla kabul edilen bir söylemdir: Bardağın dolu tarafından bakmak. Evet, bu iyimser bir bakış açıdır, çoğunlukla ferahlatmasına rağmen gerçeğin tamamına değil sadece bir yüzüne işaret eder. Bu kısa yazıda gerçeğin diğer yüzüne bardağın boş olan yüzü ile Ermeni-Zaza ilişkilerine Alevi/Kızılbaş penceresinden bakılarak bu ilişkiler irdelenecektir.

Acı gerçek bizi yükselten yalandan daha yararlıdır! Denmiştir.

Genellikle Ermeni - Kızılbaş ilişkilerinin sıcaklığından söz edilir diyelim ki doğrudur. O zaman Kızılbaş ağırlıklı Celali İsyancıları sürecinde Ermenilerin tarihsel topraklarındaki kitlesel göçünü, İslamlaşmalarını Alevi inancına girmelerini açıklayamayız.

Kızılbaş toplumunda kadınların neden Ermenice konuştuklarını. Ermeni kızlarının neden çok küçük yaşta evlendirildiklerini açıklayamayız. Ermeniler silahsız ve savunmasız. Kaçırılmak kolay başlık parası da yok.

Boğos Natanyan kendisinin Kürt Musa Bey tarafından tutuklanmasına ve yargılama sonunda sürgüne gönderilip, sürgünde ölümüne sebep olan Ermenistan'ın Gözyaşı başlıklı ünlü

Dersim bölgesi raporunda, zavallılar diye nitelediği Dersimli Kızılbaş kadınlarının isimlerinin Maryam, Sırpuk, Markirit vs olduğunun altını çizer.

Yerevannian, Dersim'deki Kürt-Sünni "Hamidiye" silahlı grupları tarafından gerçekleştirilen 1890'lardaki katliamlar sırasında, bir takım Kızılbaş Alevi kabileleri, Sünni karşısı bir konum benimsemiş ve Ermenilere karşı işlenen suçlara katılmaktan kaçınmışlardır derse de 1894-96 yıllarında Ermenilerin kitlesel katliamlarında birtakım Kızılbaşların yağmalara katılmasını da açıklayamayız.[iv] H.L. Kieser, katliamların Sünniler için dini temelli iktidar sorunu daha önemli rol oynarken, aleviler için maddi anlamda çıkar sağlayabilecekleri bir sosyal patlama niteliği taşıdığına altını çizer. 1877-78 Osmanlı Rus savaşı sürecinde savaşa katılan Kızılbaş Hormek aşiretinin Kiğı'daki Ermeni topraklarının müsaderesini münferit olay olarak mı değerlendireceğiz. Bilindiği gibi Soykırım öncesi Ermeni Sorununun can alıcı sorunu Toprak Sorunu yani el konulan Ermeni topraklarıydı.

Arsen Yarman'ın Ermeni din görevlilerinin Batı Ermenistan inceleme raporlarından hareketle 19. Yy Ermeni toplumunun tarihsel topraklarındaki acınası durumunu göz önüne serdiği çalışmasında Ermeni köylüsünün baş başa kaldığı soygun düzenini ve korunma vergisinin altını çizer "Ermeni köylüsü, 1870'lerde iyice yoğunlaşan hafir gibi uygulamalarla da bunalmış durumdadır[v]. Anahide Ter Minassian ise hafirin, Kürt göçebe aşiretlerinin Ermeni köylülerinden aldıkları haraç benzeri bir vergi olduğunu ve tam olarak korunmalık anlamına geldiğini belirtir. Buna göre Kürt aşiretler, Ermeni köylülerden onlara saldırmama ya da başka saldırganlara karşı onları koruma karşılığında bu vergiyi almaktadırlar."

Dönemin önemli araştırmacılarından Karekin Sırvantsdyants Toros Ahpar Ermenistan Yolcusu başlıklı raporunda, Dersim'in Zazaca konuşan Kızılbaş aşiretlerine mensup bir köylü kanalıyla, bu korunma vergisinin İslam diniyle bağlantılı olarak değerlendirildiğini nakleder. Haraç Hz. Ali aracılığıyla Allah'ın bir emri olarak meşrulaştırılmaktadır."[vi]

Karekin Sırvantsdyants, oldukça ayrıntılı raporunda, Kızılbaşların bu davranışını

anlamlandıramaz Ermenilerin emeğinin bunlar tarafından gasp edilmesini ayıplar: “Yüksek ahlaki değerlere sahip Seyyidlerin önderlik ettiği halk arasında, bunca korkunç hırsız ve katillerin bulunması hayret verici. Ancak sadece karşılık verildiğinde ya da silah kullanıldığında adam öldürüyorlar. Aksi halde sadece çalıp çırpma ile yetiniyorlar. Çalıp çırpmayı Tanrı tarafından verilmiş bir hak olarak görüyorlar. Kendilerinden biri öldürülmüş ya da hapsedilmiş ise kim tarafından yapılmışsa onun soyundan ve köyünden intikam almak için ya adam kaçırıyor ya da öldürülenin karşılığında büyük paralar talep ediyorlar. Aksi halde kaçırdıkları adamı büyük eziyetlerle öldürdükten sonra bununla da yetinmeyip kinlerini sürdürerek birkaç kişiyi daha öldürüyorlar. Ordudan çok korkuyorlar. Köylü ve şehirli Ermeni ile Türk arasında bir ayırım gözetmiyorlar.[vii] Bazen kendi aralarında da aşiret kavgaları oluyor. Aşiretler köyleri kendi aralarında paylaşmışlar. Her aşiret kendi köyünden vergi topluyor. Hatta Eğin Manastırı, Eğin’in tüm köyleri, Arapgir, Çemişgezek gibi yerlerden bile topluyorlar. Penga köylüleri ve Armıdanlılar cesaretleri sayesinde bu vergilerden muaf durumdalar. Kürtler buralara girmeye cesaret edemiyorlar. Böyle birtakım yerler var, onları bakaya olarak nitelendiriyorlar.

Sırvantsdyants, Kürt olsun Kızılbaş olsun, Dersim çevresindeki Ermenilerin bunlarla olan ilişkisinde zararlı çıktığının altını çizer; Zira ilişki asimetriktir, ancak sınırlı çevrede Ermeniler bu baskıyı, güçlerinin sayesinde uzaklaştırmaktadırlar: Eğin ve çevresindeki dağlar; Sarı Çiçek ve Munzur Sıradağları, Ovacık, Dujik[viii] ve bir kolu olan Khosdadır. Yollar çok kötü. Her taraf taş, geçit, tepe, vadi. Tüm marhasalık dağlık. Her tarafta Kürt ve Kızılbaşlar kaynıyor. Ermenilerin bunlarla alışverişi çok ama çoğu zaman da zarar görüyorlar. Kervanları soyuluyor, hayvanları, malları çalınıyor, tehdit ediliyorlar, cinayetler işleniyor. Ama burada bir fark var. Buradaki Ermeniler de silahlı, iyi de siyaset bildiklerinden, bazen cesaretleri bazen devletin aracılığı, bazen de dostane yollarla çalınanları geri alabiliyorlar. Davarları, katırları çalmak, İstanbul’dan gelenleri soymak, adam yaralamak gündelik olaylardan. Bir yıl önce Ovacıklı ünlü bir haydut devlet tarafından ele geçirilerek Harput’a gönderilmiş ve hapsedilmiş. Aynı tarihlerde Eğinli Boğos adlı Ermeni bir tüccar Ovacık taraflarındaymış. Kürtler onu rehin alarak Eğinlilere haber salıp,

“Eğer bizim adamımızı (Kürdü) kurtarmazsanız Boğos’u öldürürüz” demişler ve adamı uzun süre tutmuşlar. Kürt hapisten kurtulamamış. Zavallı Boğos kaçmaya fırsat bulmuşsa da arkasından yetişip kayaların üstünde canını almışlar. Boğos’un zavallı ailesi her sabah, öldürüldüğünü haber aldıkları saatte ağlayıp sızlıyormuş.

Dr. Nuri Dersimi (Baytar Nuri) ve Ermeni - Kızılbaş ilişkileri

Baytar Nuri Dersim Kızılbaşları içinde ilk üniversite mezunudur. Kedinin muhalif addeder. Dr. Nuri’nin Ermenilere bakışı şaşkıncıdır. Olanları tamamen tersine çevirdiği Hatıratında satırlar Ermenilere karşı kin doludur: “19 Asır başlarında II. Sultan Mahmut Han, Ermeniler hesabına doğuda Kürdistan derebeylerine şiddetli darbeler vurmuş ve Ermenileri memnun etmek istemişti. İşte bu gibi nedenlerle Kürtler Ermenilere karşı savunma durumu almaya mecbur kalmış ve korunma tedbirleri düşünmeye başlamışlardı. İşte o andan itibaren Kürtlerle Ermeniler arasındaki dostluk ve sevgi bağları sarsılmaya yüz tutmuştu.” Sözleriyle tarihi Ermenistan’da dengelerin tanzimat ile bozulduğunu söyler[ix]. Aslında tanzimat ile birlikte Ermeni Köylüsünün dengesi altüst olmuş, çifte haraç ile karşı karşıya kalmıştır. Zira hem devlete vergi hem de Kürtlere ve Kızılbaşlara haraç verir duruma gelmiştir.

Baytar Nuri gerçekleri tersyüz etmekten çekinmez.[x]Dersimi ,çarpıtmalarına ve yalanlarına Seyit Rıza’yı şahit gösterir.[xi] Kemalist dönemde, Dersim müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeliğine getirilen Seyit Rıza, 1938’de İsyân bahanesiyle idam edilecektir.

Nuri Dersimi’nin günümüze uzanan önerisi dikkat çekicidir[xii]. Ermenilerin Kürtlerle barışmalarının koşulu yapılanları unutacak he hiçbir hak talep etmeyecektir:

“Ermeniler tarafından bu bölgede sakin olan Kürtler’den öldürülen ve miktarı 1,5 milyonu aşan katliamdan bir nebze olsun söz etmediler. Ermeni katliamından Kürtler sorumlu oluyorlar, Kürt katliamından Ermeniler sorumlu tutulmuyor. Ermeni aydınları bugüne kadar

Erzurum'un, Bitlis'in, Van'ın Diyarbakir'in, Elaziz'in, Dersim'in Ermenistan olabileceği hayalinden vazgeçtiklerini ispat ettikleri takdirde vatandaşları ve ırkdaşları olan Kürtler'le dostça bir hayat geçirmeye başlamış olurlar kanaatindeyim. Aski takdirde arada bulunan bu nefretin devamı her iki unsurun gelecekte felaketine yol açacaktır. Üzücü durumların ortaya çıkmasını önlemek için öncelikle Kürtler aleyhine yazılmış olan gerek eski ve gerekse yeni kitap ve yayınların, Ermeni aydınları tarafından yakılmak suretiyle ortadan tamamen ortadan kaldırılması ve bizzat Türkler tarafından her iki kardeş unsurun arasına saçılmış olan bu uğursuz ayrılık tohumundan ötürü bir unutkanlık perdesi çekilmesi gerekmektedir." Bu zihniyetin değişmediğini ve günümüze uzandığını söylemek yanlış olmaz.

Nuri Dersimi, Ermeni Taşnaklar'dan yazar Rafi, kürtler aleyhine kitap yayınlamıştır. Hand, Gayzer Celalettin vb gibi Ermeni basını Kürtler aleyhine zehirler saçmaktadır. Sözleriyle Ermeni tarihi roman yazımının önemli ismi Raffi (Hagop Melik Hagopyan) ve romanı Jalaleddin[xiii] hedef alınmaktadır. Romanın kahramanı Şeyh Celalettin, Boğos Natanyan'ın raporunda geniş yer aldığı gibi Vahan Bardizaktsi'nin Sıla'dan Sözler başlıklı raporunda Moğollar, depremler gibi afetlerle eşdeğer sayılır.

Şeyh Celalettin'in saldırılarının yalnızca Ermeniler ya da yabancı gözlemciler değil, Osmanlı yöneticileri tarafından da çok iyi bilindiği ve hatta bazı görevliler tarafından korunup kollandığı bilinmektedir.

Şeyh Celalettin ailesi Kemalist dönemde de etkindirler, Kamran İnan Dış işleri bakanı, Edip Safter Gaydalı devlet bakanı, Selahattin İnan Mebus, Zeynel Abidin İnan mebus.

Ermenilerin tanıklığı: Sargis Alemyan ve Çileli Ağavni

Dersim konusunda Sargis Alemyan'ın gözlemleri de önemlidir. Soykırımdan tesadüfen kurtulan Alemyan özyaşam öyküsünde, başından geçenlerle birlikte Ermeni- Kızılbaş

ilişkilerine değinir. Alemyan, Dersim'e ulaşabilen Ermenileri şanslı sayar. Dersim'de şartlar iyi değilse de en azından ölüm tehlikesi bir an için uzakta kalmıştır denilebilir. Ancak açlık ve hastalık burada da onların peşini bırakmaz. Dersim'e ulaşan Ermeniler Rusların Erzincan'a gelmesiyle birlikte Kürtler tarafından kervanlarla Erzincan'a taşınır. Tabii ki bunun maddi bir bedeli vardır.

Mihran Garipçanyan'ın Tiflis'te 1916 yılındaki, Hharberd şehri Ermenilerinin tehciri ve katliamıyla ilgili tanıklığı bu maddi bedeli doğrulayanlar arasındadır: Hükümet, Dersim Kürtlerinin (Kızılbaşlar) Yeprat [Fırat] üzerinden kayıklarla Ermenileri naklettiğini duyarak kayıklara el koydu ve zincirle bağladı. Bu yüzden Dersimliler, Ermenileri sallarla naklederek, kurtarmaya başladı. Ermenilere yönelik bu yaklaşımları tamamen maddi çıkar, rüşvet elde etmeyle ilgiliydi. Bu yoldan hayli zenginleştiler.[xiv]

Hraç Norşen'in babaannesi Ağavni'nin çileli yaşamını, kendini güvende hissettiği yabancı topraklarda kaleme aldığı, Çileli Ağavni anlatısı, Soykırımdan kurtulan bir Ermeni kızının yaşamından hareketle Ermenilerin bu coğrafyadaki Ermeni Soykırımdan itibaren Ermenilerin zor ve çileli yaşamını resmeder. Bu uzun tarihsel dönemde soykırıma, ölüm yolculuğuna, ihtida ettirilene, kurtarılan Ermeni kadınlarının ve çocuklarının Kürtler arasındaki esaretine, Koçgiri'de Topal Osman'ın zulüm ve katliamlarına, cumhuriyet/Kemalizm rejiminin ayrımcı politikalarına, 20 kur'a askerlik, Varlık Vergisinin ve 6/7 Eylül 1955 pogromunun tanığıdır Ağavni . Anlatı Türkiye'nin gayri resmi tarihidir da aynı zamanda.

Ağavni, tesadüfün yardımıyla Koçgiri Alevi-Kürt Aşireti mensuplarınca kurtarıldığında, Kürtler arasında 10 yıl sürecek esareti başlayacaktır. Tutsak edildiği köyde Ermenilerin Kürtler arasındaki esaretine, tutulduğu konakta Ermeni mallarının gaspının delillerine tanıklık eder, Kürt Beyinin konağı Ermeni malları ve eşyalarıyla doludur. "Konakta da Ermenice yazılı tabaklar, halılar, şamdanlar, el işlemeli sırma ipek örtüleri az değildi. Şu kilisenin, şu manastırın, bilmem hangi zengin ailenin mallarıydılar. Beyler yüzlerce can

kurtarmışlardı ama büyük de bir servet yapmışlardı... Kürt köylüleri, günlerce, aylarca Ermeni köylerini talan etmiş, eşeklerle, öküz arabalarıyla yük taşımışlardı.” Ağavni'nin resmettiği konak Koçgiri'de Alişer Efendinin de bulunduğu Mustafa paşa/ Haydar/Alışan Beylerin konağıdır.

Katliamcı Bir Figür: Karmo Yusuf

Divan-i Harbi Örfi'nin Erzincan “Tehcir ve Taktıl” Davasında yargılananlardan biri de Dersim 'Aşîret Rü'esâsı'ndan [Reislerinden] ve eşkiyâ-yı meşhûreden [meşhur eşkiyalardan] Karmo Yusuf... 'tur.

Karmo Yusuf tehcir konvoylarına saldıran ve onları öldüren ekibin başında yer almaktadır: Karmo Yusuf ve Arslan ve Kâgü'nün sûret-i mahsusada [özel olarak] tertîb ve teşkil edilen hüviyyetleri mechûl çete efrâd-ı mel'ûnesiyle [alçak çete ferdleri] müştereken ezmine-i muhtelifede [çeşitli zamanlarda] ve Erzincan'ın gâyet yakın mesafesinde kâ'in [olan] Zenberek Köprüsü ve Telli (Tebelli) Çayı ve Kemâh Boğazı nâm mahallerde tehcir edilmek üzere cem' [toplanan] ve sevk olunan binlerce kişiden sıbyân [çocuk] ve 'acezeden [yaşlılardan] mürekkeb Ermeni kabilelerinin önüne çıkararak müsellahan [silahlı] bi'l- hücûm [hücum ederek] ekserisi kati ve imhâ ve mallarını nehb ü yağma [gasb ve yağma] ve merku-mûndan [adı geçenlerden] Hâfız 'Abdullah 'Avni ve Rızâ Efendiler'in kezâlik [keza] ma'iyetlerindeki çete efradıyla birlikte yetmiş kadar Ermeni'yi nehre ilka [bırakma/atma] ve su içinde çabalayanları da kurşunla cerh [yaralama] ve ifnâ' [yok] eyledikleri... Sabit olur ve idama mahkum edilir.[xv]

*Ermenistan başkenti Yerevan'da 25-27 ocak 2014 tarihlerinde düzenlenen The Alevi Zazas and Their Neighbours başlıklı International Collquium'a sunulan bildiri.

Kaynaklar:

Arsen Yarman, Palu - Harput 1878, I. Cilt, Derlem y. 2010,

Boğos Natanyan, Ermenistan'ın Gözyaşı, Arsen Yarman, Palu - Harput 1878, Raporlar II. Cilt, Derlem y. 2010 içinde

Garo Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yy'dan Günümüze Ermeni Kürt ilişkileri, çev. B. Zartanyan-M. Yetkin, Med Y.1992

1.A. Yerevanian, "Tcharsantja Ermenilerinin Tarihi", Beyrouth, 1956, s. 133 (Ermenice)

George A. Bournoutian, çev. E. Abadoğlu- O. Kılıçdağı, aras Y. 2011

1.Haladjian, "Dersim Ermenilerinin Etnografyası ""Ermeni Etnografyası ve Folkloru » dergisinde, cilt 5, Erevan, 1975, p. 69, 76-77, 96, 254, 256, 263 (Ermenice).

Hagop Şahbazyan, Kürt-Ermeni Tarihi, çev. Ferit M. Yüksel, Kalan Y. 2002

Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış, Çev. Atilla Dirim, İletişim,2005

Hraç Norşen , Çileli Ağavni, aras y. 2009

Hrant D. Andreasyan, Bir Ermenî Kaynağına Göre Celâlî İsyancıları,
<http://www.kaynakca.info/eser/145151/bir-ermeni-kaynagina-gore-celali-is...> (11.10.2014)

INDEX.ANATOLICUS,

<http://www.nisanyanmap.com/?y=halvori&t=tunceli&lv=1&u=1&ua=0>

Karekin Sırvantsdyants, Toros Ahbar Ermenistan Yolcusu, Arsen Yarman, Palu - Harput 1878, Raporlar II. Cilt, Derlem y. 2010 içinde

Kazım Gündoğın, 1937-38 Dersim Katliamında Ermeniler,

<http://hyetert.blogspot.de/2014/02/1937-38-dersim-katliamnda-ermeniler.html> (11.10.2014)

Murat Bebirođlu, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Ermeni Nizamnameleri, 2003

Murat Turan, CHP'nin Dođu'da Teşkilatlanması (1923-1950) Libra2011

Nimetullah Atal, Kürt kimliđi ve Ermeni meselesi üzerine notlar.

<http://www.yuksekovahaber.com/haber/kurt-kimligi-ve-ermeni-meselesi-uzer...>

Dr. Nuri Dersimi, Hatıratım, Doz Y. 1997

Sargis Alemyan, Anılar, çev Diran Lokmagözyan, Pencere Y. 2011

Vahan Bardizaksi'nin Sıla'dan Sözler, Arsen Yarman, Palu - Harput 1878, Raporlar II. Cilt, Derlem y. 2010 içinde

V.N.Dadrian&T. Akçam, "Tehcir ve Taktik" Bilgi Ün.Y. 2

[i] Ermeni mallarının paylaşımın 1938'in Kızılbaş kurbanlarınca günümüzde de devam ettirildiğini Kazım Gündoğın nakleder: "Keşiş ailesinden kurtulup sürgüne gitmeyen tek kişi Varte'dir. Eşini ve çocuklarını katliamda kaybeden Varte uzun zaman mağaralarda, ormanlarda saklanır. Sürgüne gönderilmeyen bir kaç Dersim köyünden biri olan Tilek Köyünde, Kızılbaş dostlarına sığınır. Dersim'de olmasına rağmen 1947'de af çıkınca ancak Vank'a geri dönebilir. Fakat Vank'ta manastırın yıkılmış duvarlarından başka geriye hiç bir şey kalmamıştır. Geri dönen sürgün Kızılbaşlar köyü yeniden inşa ederken ona da küçük bir ev yaparlar. Manastırın ve arazisini sahiplenme çabası başarılı olmaz. Manastırın arazileri Halvori köylüleri tarafından aralarında paylaşılır. Halvori (Karşılar köyü) 20. yy başında kısmen Ermeni yerleşimi.Standart Ermenice alevor (ak sakallı) kelimesinin yerel telaffuzunu

H. Acaryan Muş ve Harput yöreleri için halvör, Diyarbekir için halvör olarak verir.

INDEX.ANATOLICUS

<http://www.nisanyanmap.com/?y=halvori&t=tunceli&lv=1&u=1&ua=0> (11.10.2014)

[ii] Zira 11 Ağustos 1915 günlü kararname aile büyükleri öldürülerek kadınlarına, kızlarına, çocuklarına el koyup İslama kazandırdığınız takdirde ailenin bütün mal varlığının size armağan edilme mekanizması oluşturulmuştur.

[iii] Arap Alevileri olarak adlandırılan Nusayriler'in 1915 Soykırımında kurbanlara bölgelerinde kucak açarak örnek bir davranış sergilediklerinin de altının çizilmesi gereken bir insanlık davranışı örneği olduğunun belirtilmesi gerek.

[iv]Dersim Kürtleri Gamaragah köyüne saldırıyor. 300 ev yağmalanır. 30 evlik bir mahalle ve ayrıca bir ev ateşe verilir. Oturanların bir bölümü katl edilir. İslamiyeti kabul edenler sağ bırakılır. Ermeni Katliamları Raporu 1894-95 çev.Mehmet Baytimur, Péri Y. 2012 s 29

[v] Garo Sasuni, Kürt aşiret reisleri Ermenistan ve Kürdistan'ın bütün bölgelerini aralarında paylaşmışlardı. Bu bölgelerde yaşayan Ermeniler herhangi bir Kürt beyinin veya Kürt ağasının "Ermenisi" idi. Ermeniler bağlı oldukları feodal beye kendi ekonomik güçlerine orantılı olarak vergi öderlerdi. Ermenilerin ödedikleri bu verginin miktarı özellikle kızlarını veya oğullarını evlendirdikleri sene çok daha fazla olurdu. Buna kafirlik vergisi denirdi.

[vi] Bir keresinde Haso'ya, "Tanrı sadece padişaha vergi vermeyi emretmiştir, bu neyin vergisi" diye sordum. "Biz de Tanrının emriyle alıyoruz. Çünkü Allah Hazreti Ali'yi dünyaya gönderdiğinde git vaaz et, sana inananlar benim askerlerim olacak, silahla yaşamaları lazım' demiş. Hazreti Ali de 'Ya hüdâ, peki onlara kim ekmek giyecek hazırlayacak' diye sorunca Allah, 'Sana inanmayanlar kazançları içinden sana ekmek ve giyecek versinler, askerlerim de onlara koruyucu olsun' demiş. Biz de vergi verenleri koruyor, gerektiğinde canımızı veriyoruz. Vergisini ödemeyenleri de ya çalarak ya öldürerek Allahın emrini yerine

getiriyoruz. Çalarken de namuslu insanlara rastlamayalım diye Allaha rica ediyoruz. Yalanla, hileyle, haksız yoldan zorbalıkla servet sahibi olanları soymak istiyoruz. Para olsun, hayvan olsun haksız yoldan kazanılmış kısmet etsin istiyoruz. İşte böyle; bizim kazandıklarımız Allahın zaferi, biz onun araçlarıyız sadece” dedi.Arsen Yarman, Palu - Harput 1878, I. Cilt, Derlem y. 2010, s 106

[vii] Haladjian’da Dersim’deki soygunlara ve korunmak için verilen haraçlara dikkat çeker: “Dersim sınırlarından dışarıda kalan Gamax ,Eğın ve hatta Erzincan bölgesinin dağ köylerinin çoğu,Dersim’lilerin akınlarından kurtulmak için hükümet kuvvetlerine başvurmak yerine şu veya bu aşiret reisinin korumasına giriyor,ağalara hanımlara,aile üyelerine dost,,kirve niyetine yıllık belirli hediyeler göndererek talan akınlarından kutulmaya çalışıyorlardı. Silahsız ve savunmasız Ermeni ve Türk köyleri soygunların kurbanı oluyorlardı.Bu yüzden her köyün bir ağası veya beyi vardı. Soyuyordu ama halkı dış soygunculardan koruyordu.Ya da Dersim’den köyün içinde bir Türk ağa tarafından soyulmaktan daha elverişliydi.”

[viii] Ermeniler Dersim Kızılbaşlarını Duzik/Dujik olarak anarlar

[ix] Murat Behiroğlu Ermenilerin reformları yorumlarken bu olgunun altını çizer: Müslüman halk, asırlardır kendisinden aşağı gördüğü Gayrimüslimlerle eşit sayılmayı hiçbir zaman kabul etmedi. Bu nedenle de Müslüman halk ve yöneticilerin çok önemli bir bölümü bu fermanın kurallarına karşı çıktı ve uygulanmasını engelledi. Millet-i Hakime, hiçbir zaman Millet-i Mahkume’ye (ya da yaygın adıyla Millet-i Küfr) eşit olmayı benimsemedi. Tanzimat fermanı ve ardından gelen Islahat Fermanı, bütün iyi niyetine ve çağdaş görünümüne rağmen, Gayrimüslimler için sürtüşmelerin ve kavgaların artmasının, iki toplum arasındaki gerginliğin büyümesinin en önemli nedenlerinden biri oldu.

[x] 1915’te Ruslar Pasinler’i işgal edince Muş, Gungum (Varto), Gexî (Kiğı), Palu bölgelerindeki Ermeniler, açık olarak isyan ettiler ve çeteler halinde Kürt köylerine

saldırmaya başladılar. Savaş devam ettiği sürece Ermeni silahlı güçleri Kürtlere, Kürt köylerine, kadın ve kızlarına merhametsizce saldırarak yüzbinlerce Kürd'ün kanının dökülmesine neden oldular. Bu savaş esnasında Ermeniler'in Kürdistan bölgesinde işledikleri suçlar haddini aşmış ve bir çok Kürt ocağı sönmüş ve bu vahşi zulümlerden evlatlarını kaybeden anneler, kocalarını ölmüş gören gelinler karalar giyinmişlerdi. Babaları Ermeniler tarafından öldürülen binlerce öksüz Kürt yavrusu harabe damların duvarları önünde aç ve çıplak dilenmiş ve açlıktan ölmüşlerdi.

[xi] Erzincan Kürt beyleri de Erzurum'a kadar aynı felakete maruz kalmıştı. Dersimli Seyit Rıza milis güçleriyle birlikte, kumandan Deli Halit Bey kumandasında, dönen Ermenileri takip ederek, Erzincan bölgesinde Ermeni felaketine maruz kalan Kürtleri kurtarmak için Erzurum merkezine kadar hareket etmişti. Seyid Rıza bana aynen şu olayı anlatmıştı: "Erzincan'dan itibaren felakete maruz kalmakta olan Kürtleri Ermeni zulümünden kurtarmaya başlayarak ve Ermenileri kovalıyarak Deli Halit Beyle [Teşkilat-ı Mahsusa elemanı Halit Karsıalan, Trabzon Artvin, Ardahan ve Kars vilayetlerindeki soykırımlardan sorumlu, Kemalist dönemde mebus tayin edilmiş Meclisteki bir kavgada diğer bir TM mebus elemanı ve ünlü İstiklal Mahkemeleri reisi Ali Çetinkaya (Kel ali) tarafından silahla öldürülmüştür.] birlikte Kara Kazım Paşa'dan [Kazım Karabekir] önce Erzurum merkezine 27 Şubat 1918'de varmıştık. Oldukça büyük ve tamamen ahşaptan yapılmış olan bir binanın içerisindeki erkek, kadın, çocuğun bu binada ve canhıraş bir tarzda ateş dumanları içerisinde yanmakta olduğunu ve binanın dış kapısı altından yanmakta olan zavallıların kanlarının ve bedenlerindeki suların akararak adeta bir dere oluşturduğunu gözlerimle gördüm. Hayatımda bu gibi felakete ve acı verici bir sahneye asla rastlamadım."

[xii]Günümüzde Nimetullah Atal aynı şeyleri söylüyor: Ermenilerin tekrar geri dönmesine yönelik dışa vuran düşüncelerse Kürdistan ve Kürt milletinin toplumsal gerçeği bunu reddeder. Var olanı dışlamadıkları gibi yeniden geri dönüşlere toplumun hiç bir zaman sıcak bakmayacağını hepimiz iyi bilmekteyiz. Kardeşin kardeşe toprak vermediği böylesi bir çağda var olan toprağı başkasıyla paylaşmak hayal ürünüdür gerçekte alakası yoktur. Mesela

düşünenler için söyle söylesem ; Kızıltepe'nin [Kızıltepe adının uydurma asıl adının Tel Ermen olduğunu bilmiyor. Tel Ermen, 1895 Kasım (7) ayında Ortodoks papazı ile birlikte Müslümanlaştırılan Rum Pakoz Köyü(Rum Ortodoks 100 hanelik Pakoz Köyü'nün sakinleri rahipleri ile birlikte İslamiyet'e geçmek zorunda bırakılırlar - Ermeni Katliamları Raporu s 46)dışında köyleriyle (33) birlikte tamamen Ermeni yerleşimiydi. Kimin malını kime veriyorsun?] uçsuz bucaksız arazilerine yerleşim yapalım Ermeniler bunu ister mi? Peki Ermeniler Van Gölü ve çevresini isterse Kürtler verir mi?

[xiii] Şeyh Celalettin'in yaptığı eziyetler o kadar korkunçtur ki, Ermeni tarihi roman yazımının önemli ismi Raffi (Hagop Melik Hagopyan), onun Osmanlı- Rus Savaşı sırasında yaptıklarını merkeze alan Jaleddin (Celalettin) romanını yazmıştır. 1884'te Moskova'da basılan roman, baskı ve saldırılarla küle dönmüş bir memleketi ve bütün bu eziyetlere rağmen kendilerini savunmayan Ermeni din adamlarına eleştiriler yönelten genç bir Ermeni olan Serhat'ın kendini savunmanın meşru olduğunu savunan tutumunu konu alır. Celalettin ve adamlarının saldırıları öylesine kontrolsüzdür ki, neredeyse Eçmiyadzin ve Akhtamar da onların saldırılarından payını alacaktır.

[xiv] Ermenistan Ulusal Arşivi, KEDERNAME, Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Soykırımı, 1915, Hayatta kalanların tanıklıklarına dair belge koleksiyonu, çev. Diran Lokmagözyan, Belge Y. 2014 s 418

[xv] V.N.Dadrian&T. Akçam, "Tehcir ve Taktik" bilgi Ün.Y. 2008, s 691-94